

פירושו של סמל הסוכך על מטבע של המלך אגריפס הראשון

מאת

יוסף מישן (משצ'אנסקי)

אחת הבעיות בנומיסמאטיקה היהודית, שלא באו על פתרון עד היום, היא זו של הסמל על מטבע המלך אגריפס הראשון. הדברים אמורים בפרוטה, שנטבעה בירושלים בשנת 42—43 לספ"ה, היא השנה השישית למלכותו של אגריפס, וזה תיאורה:

ורס: סוכך מסביב מימין למטבע הכתובת: ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΑΓΡΙΠΠΑ
ורס: 3 שבלי שעורה בולטות מתוך שני עלים. למטה התאריך: LS
("שנת ש").

אין כיום חילוקי-דעות, לגבי משמעותו של הסמל בורס. ברור, שהכוונה היא לשבולת שעורה, שהיא אחד משבעת המינים, שנתברכה בהם ארץ ישראל. השעורה היא סוג של דגן שכיח מאוד בארצנו, ותמוה הוא הדבר, שבספרו של מ. נרקיס על מטבעות היהודים⁽¹⁾ וכן בספרו של א. רייפנברג⁽²⁾ מתואר סמל זה כ-3 שבלי חיטה. אמנם בהוצאה האנגלית של ספרו מגדירו רייפנברג⁽³⁾, ובצדק, כשבלי שעורה. גם היל⁽⁴⁾ (Hill) מציינו כשעורה (barley).

בדקתי שבלי חיטה ושעורה, תוך השוואה לצורת הסמל שבמטבע הנ"ל, ונוכחתי לדעת, שהציור מתאר באופן ברור את שבלי השעורה דווקא. ביחס לסמל בורס של המטבע (ז"א: לסוכך) הביע כבר אקהל⁽⁵⁾ (Eckhel) בספרו *Doctrina numorum veterum*, שהופיע בשנת 1794, את הדעה, שהסוכך מכוון לסוכה. גם קאברוני⁽⁶⁾ (Cavedoni) עדיין החזיק בהשקפה זו, ואילו

(1) מ. נרקיס, מטבעות היהודים, 1936 עמ' 106.

(2) א. רייפנברג, מטבעות היהודים, 1947, עמ' 40.

(3) A. Reifenberg, *Ancient Jewish Coins*, 1940, p. 33

(4) C. F. Hill, *A Catalogue of the Greek Coins in the the British Museum — Palestine*, London 1914

(5) F. W. Madden, *Coins of the Jews*, London 1881, של (6—5

p. 133

לוי⁷) העלה לפני מאה שנה בקירוב את ההשערה, שסמל הסוכך הוא, כנראה, סימן של שררה.

פירושם של אקהל וקאבדוני חוזר בכמה מספרי הנומיסמאטיקה היהודית, אם כי אין לו כל יסוד, לא נומיסמאטי ולא ספרותי.

סמל הסוכך, כפי שהוא מצויר במטבע, אינו מרמז על סוכה, ולא משום שאינו דומה לסוכה, כמתכונתה בימינו; עובדה היא, שצורה זו מופיעה רק בחריטות מלפני כמה מאות שנים, אלא שסמל הסוכך אינו מתאים בשום פנים לצורת הסוכה בימי הבית השני. והרי במשנה יש הוראות מפורטות כיצד לבנות את הסוכה. מסכת סוכה במשנה פותחת במלים אלה: "סוכה, שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה, פסולה, רבי יהודה מכשיר. ושאינה גבוהה עשרה טפחים ושאין לה שלוש דפנות ושחמתה מרובה מצלתה — פסולה". ובגמרא לאותה מסכת נקבע, שרק סוכה הנשענת על ארבע היא סוכה כשרה. אין כל דמיון בין הסמל שעל הפרוטה של אגריפס הראשון לבין תיאורי הסוכה שבמשנה ובגמרא: אין בו קירות כלל, ובמקום ארבעה עמודים יש רק עמוד אחד באמצע. ברור אפוא, שהסוכך אינו מרמז על סוכה.

לפני זמן מה הציע ד"ר קירשנר⁸) לראות בסמל זה את צורת העוגן, מהטיפוס של עוגן־פטריה, כפי שהוא מצוי במטבעות היווניות מהמאה החמישית לפני הספירה. בעוגן דומה השתמשו גם הרומאים בתקופה הקדומה של ספנותם. במאמרי האנגלי המוקדש למטבעות אגריפס הראשון⁹), באתי לכלל מסקנה, שהסברה הנ"ל אינה מתקבלת על הדעת, שכן לא מובן משום מה ראה אגריפס צורך להשתמש במטבעות בצורה של העוגן מהמאה החמישית לפני הספירה, או בצורה רומאית קדומה, בעוד שהיתה לפניו הדוגמה של מטבעות אלכסנדר ינאי עם הציור של עוגן פשוט.

במטבעות של הורדוס האב ובנו ארכלאוס, שהותקנו סמוך לתקופתו של אגריפס הראשון, מצוי העוגן בצורה, שאנו רגילים בה עד היום. אפילו במטבעות של בנו אגריפס השני מופיע העוגן בצורה הרגילה, ולא זו בלבד: ידוע, שציורי סמלים במטבעות מתאימים כמעט תמיד בנומיסמאטיקה היהודית לצורה האמתית של הדבר שרצו לתארו. אנו רואים באיזו דייקנות ריאליסטית כמעט ביצע חורט המטבע את מלאכתו. העוגן מצויר תמיד עם

M. Levy, *Gesch. d. jüd. Münzen*, Leipzig 1862, p. 81 (7)

(8) ב. קירשנר, ידיעות י"א (תש"ה), חוב' ג—ד, עמ' 55.

Y. Meyshan, *The Coinage of Agrippa the First*, IEJ, 1954, p. 189 (9)

פירושו של סמל הסוכך על מטבע של המלך אגריפס הראשון

הטבעת או פס־ערב מלמעלה. נהגו להשתמש בטבעת או בפס־ערב מעין זה לשם החזקת החבל, שבו תלו את העוגן. בסמל הנדון כאן אין שום טבעת או פס־ערב. כותב הטורים האלה בדק למעלה ממאה פרוטות של אגריפס הראשון, ובשום מקרה לא מצא בהם פס־ערב.

לעומת זאת נראית בסוף המקל של לסוכך התעבות בצורת כפתור. כמר כן יש לזכור, שבכל המטבעות של אגריפס הראשון הציר הוא תמיד מלמטה למעלה (↑). ואם נניח שהסוכך הוא עוגן, הרי שראשו הוא למטה, ובמקרה זה יהיה ציר המטבע הפוך (↓) אמנם אין זה דבר העשוי לשמש הוכחה מכרעת, הואיל ובמטבעות שונות יכולים להיות צירים שונים, אבל גם פרט נומיסמאטי זה אינו מחוסר משקל.

במאמרי על המטבעות של אגריפס הראשון הוכחתי, שסמל הסוכך בפרוטה של מלך זה הוא חופה (Baldachin — canopy). ציור הסמל מתאים מאוד לצורת חופה, והציציות, התלויות בגנה של החופה, הן המשך הפסים, הנראים לנו יפה במבנה הגג (כנראה פסי אריגה). פסים אלה מתרכזים בגולה שבראש הסוכך.

ועתה נביא שתי עובדות נוספות, העשויות לשמש הוכחה סופית לדעה, שסמל הסוכך הוא חופה מלכותית: האחת היא נומיסמאטית, ואילו השנייה — היסטורית.

ידידי מר א. קינדלר הפנה את תשומת־לבי לעובדה, שבאחת המטבעות של איליה קאפיטולינה, שנטבעו בימי הליוגאבאלוס (218—222 לספח"ג), יש ציור של מרכבה רתומה לארבעה סוסים (Quadriga). מרכבה זו נשאה את האבן הקדושה מחמץ, שאותה עבר קיסר זה. משני הצדדים של האבן נראה סוכך קטן, שהוא דומה מאוד לסוכך שבפרוטה הנדונה.

בקטלוג של היל¹⁰, הודן במטבעות ארץ־ישראל, צולם מטבע זה בלוח XL מס. 11. מטבע זה נמצא גם באוסף של מר קדמן וכן באוסף של כותב הטורים האלה. ברי הדבר, שכאן אין הסוכך לא סוכה ולא עוגן. כאן זהו סמל של מלכות. כשם שהחופה מגנה על המלך, כן מגנה היא על האבן הקדושה.

העובדה השנייה היא היסטורית. במאמרו על התואר "המלך הגדול",

C. F. Hill, *op. cit.* (10)

הניתן לאגריפס הראשון, מסכים ד"ר קלימובסקי¹¹), על יסוד נתונים היסטוריים, לדעתי, שהסוכך הוא סמל של חופה מלכותית, ומוצאו מהמזרח, מארץ פרס. קלימובסקי מסתמך על ספרו של Supler¹²), שבו צוין, שבדומה למלכים הגדולים של פרס הקדומה, ישב המושל מתחת לסוכך ושפט את העם. ברור, שבשעת קבלת קהל לא ישבו המלכים הגדולים מתחת לשמשיה הפשוטה, אלא מתחת לחפץ נהדר ורפרזנטטיבי, ודבר זה מתאים לחופה מלכותית.

ד"ר קלימובסקי הפנה את תשומת-לבי לכך, שבספרו של F. Sarre¹³) צולם מלך פרסי מהמאה החמישית לפני הספירה, שאחריו צועד משרת, המחזיק בידו מטריה דומה מאוד לסוכך שעל המטבע של אגריפס הראשון. Sarre מביע את דעתו, שהשמשיה היא הסמל של הוד מלכותי. עכשיו מובן לנו משום-מה הטביע אגריפס הראשון את הסמל של החופה המלכותית על המטבע שלו, שהותקנה בירושלים¹⁴). כל שאר המטבעות שלו הוטבעו במקומות שונים בארץ והיו מכוונות לאוכלוסייה לא יהודית. בהן מופיע תמיד דיוקנו של הקיסר הרומאי, או של אגריפס עצמו, כסמל לשלטונו של המלך. מסיבות מובנות לא ראה המלך אפשרות לטבוע מטבעות בארץ יהודה, ובפרט בירושלים, עם פרצוף הקיסר או עם פרצופו. החופה שמשה סמל למעמדו המלכותי של אגריפס, ובהתאם למושגים הליבראליים של זמנו לא ראו בכך פגיעה בדת ישראל.

E. Klimowsky, *Publications of the Israel Numismatic Society*, (11 vol. 1, Jerusalem 1954, p. 95

E. Klimowsky, *op. cit.*, p. 95 (12

F. Sarre, *Die Kunst des alten Persien*, Berlin 1922, p. 12 (13

Y. Meyshan, *op. cit.*, p. 194 (14